

ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΛΥΣΕΙΣ απλή ανάδειξη μεταρρυθμιστικών προθέσεων

Ερευνα: Ακόμη μία ευκαιρία χάνεται

Του ΘΩΜΑ ΜΑΛΟΥΤΑ*

Το νομοσχέδιο για την έρευνα που κατατέθηκε στη Βουλή επιχειρεί να αντιμετωπίσει συσσωρευμένα προβλήματα σε ένα νευραλγικό τομέα.

Τα προβλήματα της έρευνας στην Ελλάδα συνδέονται με την ελλιπή χρηματοδότηση, που συνδέεται τόσο με τη διάρθρωση των ελληνικών επιχειρήσεων (μικρό, μέσο μέγεθος και προσανατολισμοί που δεν απαιτούν ούτε αντέχουν σημαντικές επενδύσεις στην έρευνα και την καινοτομία) όσο και με την ελλειμματική ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας, του οποίου η αποτελεσματική παρέμβαση, σε άλλες χώρες, για την επίτευξη κοινωνικών και οικονομικών στόχων προϋπέθεσε και τόνωσε την ανάπτυξη της έρευνας σε πληθώρα τομέων.

Δύο σημεία-κλειδιά

Η προβληματική κατάσταση της έρευνας στην Ελλάδα είναι σήμερα συνυφασμένη με δύο βασικά ζητήματα. Το πρώτο αφορά την έλλειψη εθνικής στρατηγικής για την έρευνα, την οποία επιδείνωσε η επί μακρό χρονικό διάστημα απουσία εθνικής χρηματοδότησης και η διοχέτευση του συνόλου των ερευνητικών πόρων στα συγχρηματοδοτούμενα ευρωπαϊκά προγράμματα, με στόχο τη μεγιστοποίηση της απορρόφησης των ευρωπαϊκών ενισχύσεων (κάθε ευρώ σε αυτό το πλαίσιο εξασφαλίζει ισόποση κοινοτική χρηματοδότηση). Τα προγράμματα αυτά αφορούν τους συγκυριακούς τομείς αιχμής για τη συνολική στρατηγική έρευνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεν μπορούν, ούτε προτίθενται, να υποκαταστήσουν τις εθνικές στρατηγικές, στις οποίες στηρίζονται και τις οποίες συμπληρώνουν.

Το δεύτερο αφορά την κατάσταση συρρίκνωσης, γήρανσης και προβληματικής υποδομής πολλών Ερευνητικών Κέντρων της χώρας, λόγω της πάγιας υποχρηματοδότησης και της άνισης αντιμετώπισης του προσωπικού τους σε σχέση με εκείνο των ΑΕΙ. Τα κέντρα αυτά, λόγω της αποκλειστικής ενασχόλησής τους με την έρευνα και λόγω της δομής τους (αποτελούνται από ινστιτούτα που συγκεντρώνουν ανθρώπινους και υλικούς ερευνητικούς πόρους και αναπτύσσουν σχεδιασμένα την ερευνητική τους δράση σε συγκεκριμένους τομείς) αποτελούν το καταλληλότερο οργανωτικό σχήμα για τη στήριξη των στρατηγικών έρευνας σε εθνικό επίπεδο. Ωστόσο, δεν χρηματοδοτήθηκαν επαρκώς για μακρό χρονικό διάστημα και υπέστησαν τις συνθήκες δημοσιονομικής πειθαρχίας του δημόσιου τομέα (σε αντίθεση με τα πανεπιστήμια, που εξαιρέθηκαν). Παράλληλα, το πάγιο αίτημα της πλήρους εξομοίωσης των ερευνητών με τα μέλη ΔΕΠ των πανεπιστημίων δεν υλοποιήθηκε ποτέ, με αποτέλεσμα τη διαρκή διαρροή δυναμικών ερευνητών προς τις πιο επίζηλες πανεπιστημιακές θέσεις και, ως εκ τούτου, τη μονομερή (είναι ελάχιστες οι αντιστροφές μετακινήσεις από τα πανεπιστήμια προς τα Ερευνητικά Κέντρα) και συστηματική ποιοτική αποψίλωση των ερευνητικών αυτών ιδρυμάτων.

Το νομοσχέδιο επιχειρεί την προώθηση της έρευνας στην Ελλάδα με παρεμβάσεις σε τρεις βασικούς άξονες:

Ο πρώτος αφορά την αναδιοργάνωση των φορέων που σχεδιάζουν, συντονίζουν και εποπτεύουν τον τομέα της έρευνας και της τεχνολογίας.

Ο δεύτερος αφορά τις προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση και στήριξη εθνικής ερευνητικής στρατηγικής, με επίκεντρο τη στήριξη της βασικής έρευνας και τη χρηματοδότησή της με εθνικούς πόρους.

Ο τρίτος αφορά την πρόθεση να ενδυναμωθεί η «Αριστεία» ως βάση των διαδικασιών που διέπουν τον τομέα της έρευνας, δηλαδή των τρόπων ανάθεσης προγραμμάτων, της χρηματοδότησης ιδρυμάτων και της αξιολόγησης ερευνητικών προσπαθειών και αποτελεσμάτων.

Παράλληλα, το νομοσχέδιο ρυθμίζει μια σειρά ζητημάτων που άπτονται της λειτουργίας των Ερευνητικών Κέντρων και του προσωπικού τους.

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα, οι προβλεπόμενες αλλαγές αφορούν τη συνδιαχείριση του τομέα της έρευνας από τα υπουργεία Ανάπτυξης και Παιδείας μέσω ενός νέου φορέα (ΕΟΕΤ), με παράλληλη συρρίκνωση των αρμοδιοτήτων της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ). Δημιουργείται διυπουργική επιτροπή υπό τον πρωθυπουργό (ΔΕΕΤ) για τη χάραξη μακροπρόθεσμης πολιτικής για την έρευνα και την έγκριση του Εθνικού Προγράμματος Έρευνας και Τεχνολογίας (ΕΠΕΤ). Ο νέος φορέας αποτελεί το ουσιαστικό επίκεντρο της νέας οργανωτικής διάρθρωσης, καθώς διαχειρίζεται τα κονδύλια της έρευνας (προκηρύσσει προγράμματα, αξιολογεί προτάσεις, αναθέτει έργα) και εισηγείται το ΕΠΕΤ στο Εθνικό Συμβούλιο Έρευνας και Τεχνολογίας (ΕΣΕΤ), το οποίο με τη σειρά του το εισηγείται στη ΔΕΕΤ.

Προβληματισμό δημιουργεί η προοπτική συντονισμένης και αποτελεσματικής λειτουργίας των πέντε εμπλεκόμενων φορέων (ΔΕΕΤ / ΥΠΑΝ-ΓΓΕΤ / ΥΠΕΠΘ / ΕΣΕΤ / ΕΟΕΤ) όπως και το γεγονός ότι στο νομοσχέδιο αναφέρονται μόνο οι αρμοδιότητες του ενός εκ των δύο συνεποπτευόμενων υπουργείων (ΥΠΑΝ - ΓΓΕΤ), ενώ πληθώρα σοβαρών ζητημάτων παραπέμπεται σε κατοπινές υπουργικές αποφάσεις.

Προβληματισμό δημιουργεί, επίσης, η απουσία ενασχόλησης με το μεγαλύτερο κομμάτι του ερευνητικού δυναμικού -αυτό των πανεπιστημίων- σε ένα νομοσχέδιο που φιλοδοξεί να ενοποιήσει το χώρο της έρευνας.

Όσον αφορά το δεύτερο άξονα, προβληματισμό δημιουργεί η απουσία σκιαγράφησης έστω και της βασικής φιλοσοφίας των κατευθυντήριων γραμμών ενός ΕΠΕΤ, που θα αποτελούσε και τη σημαντικότερη συμβολή του νομοσχεδίου και θα έπρεπε να έχει απασχολήσει τη μακρόχρονη κυοφορία του, ώστε να συζητηθεί και στην Εθνική Αντιπροσωπεία. Αλλωστε, και η έμφαση που δίδεται στη βασική έρευνα υποτίθεται ότι εξυπηρετεί μια εθνική στρατηγική για την έρευνα, η φυσιογνωμία της οποίας όμως δεν προβάλλεται πέραν των γενικόλογων στόχων περί καινοτομίας. Λείπει, συνεπώς, η αποσαφήνιση των στόχων της έρευνας σε εθνικό επίπεδο (ποιους εθνικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους καλείται να εξυπηρετήσει και με ποιον τρόπο), σε επίπεδο Ε.Ε. (πώς αρθρώνονται οι εθνικοί στόχοι με την ευρωπαϊκή πολιτική έρευνας, πώς συμβάλλει η χώρα στην ολοκλήρωση του ευρωπαϊκού χώρου έρευνας, πώς συμβάλλει η χώρα σε ευρωπαϊκούς στόχους -π.χ. στόχοι Λισαβόνας) και σε διεθνές επίπεδο (πώς εντάσσεται η εθνική ερευνητική στρατηγική στο διεθνές ανταγωνιστικό ερευνητικό περιβάλλον).

Όσον αφορά τον τρίτο άξονα, την «Αριστεία», το νομοσχέδιο την εισάγει ως διαδικασία αξιολόγησης όλων των ερευνητικών προτάσεων, όπως και της δραστηριότητας των Ερευνητικών Κέντρων. Όμως, πέρα από τα γνωστά προβλήματα φετιχισμού της «Αριστείας» (απομείωση του περιεχομένου και των στόχων της έρευνας και αποκλειστική προσοχή σε κάποια ποιοτικά σταθερότυπα που μετρώνται συνήθως με αρκετά επισφαλείς δείκτες) υπάρχει και η αρνητική εμπειρία της τελευταίας αξιολόγησης (2005) των Ερευνητικών Κέντρων. Ακατάλληλοι και συχνά αντιφατικοί δείκτες υπολογίστηκαν στο πλαίσιο της για τα διάφορα ερευνητικά ινστιτούτα της χώρας, χωρίς το μη συγκρίσιμο των αποτελεσμάτων να εμποδίσει τη ΓΓΕΤ να τα χρησιμοποιήσει ως κριτήριο για την άνιση κατανομή πόρων στα Ερευνητικά Κέντρα. Το ζητούμενο των αξιολογήσεων πρέπει να είναι η βελτίωση του προϊόντος των ερευνητικών ινστιτούτων στο σύνολό τους, κάτι που δεν εξυπηρετείται με τη μεταφορά πόρων, για παράδειγμα, από τη νανοτεχνολογία στην ωκεανογραφία ελέω «Αριστείας». Οι διαδικασίες αξιολόγησης πρέπει να οδηγούν σε πραγματική επισήμανση των προβλημάτων και σε προτάσεις για τη λύση τους στο πλαίσιο του ΕΠΕΤ, και όχι να επαφίνται στον υποθετικά ευεργετικό αντίκτυπο της λειτουργίας ενός κατ' επίφαση αξιολογικού μηχανισμού αγοραίου τύπου, που παρέχουν οι πλήρως ποσοτικοποιημένες και γρήγορες αξιολογήσεις.

Πελατειακές πρακτικές

Παράλληλα, η πρόθεση εισαγωγής αξιολογικών διαδικασιών βασισμένων στην «Αριστεία» έρχεται σε αντίθεση με τις προβλέψεις του νομοσχεδίου για κατά παρέκκλιση αναθέσεις που εξυπηρετούν πελατειακές πρακτικές και, ταυτόχρονα, φαλκιδεύουν την αξιολογία, αφού η άντληση πόρων αποτελεί σημαντικό κριτήριο αξιολόγησης ερευνητών και ιδρυμάτων. Αντιφατική, εσωστρεφής και όχι άμοιρη πελατειακών παρεπόμενων είναι, επίσης, η προνομιακή μεταχείριση των Ελλήνων επιστημόνων του εξωτερικού. Η άντληση δυναμικών ερευνητών, και εκτός συνόρων, θα εξυπηρετούνταν περισσότερο από τη στροφή στις αγορές λιγότερο αναπτυγμένων χωρών με διαδικασίες ανάλογες αυτών που χρησιμοποιούν οι χώρες που επιδίδονται επιτυχώς στην «άντληση εγκεφάλων». Στις διαδικασίες αυτές θα μπορούσαν φυσικά να συμμετάσχουν αξιολογικά και οι Έλληνες επιστήμονες του εξωτερικού.

Η απουσία στρατηγικών κατευθύνσεων, η παραπομπή σημαντικών θεμάτων σε ένα άδηλο μέλλον υπουργικών αποφάσεων, το πολύπλοκο οργανωτικό σχήμα, η μη ενοποίηση του χώρου της έρευνας (αφού απουσιάζει το μεγαλύτερο μέρος της που διεξάγεται στα πανεπιστήμια) και η μη αντιμετώπιση των βασικότερων ζητημάτων που απασχολούν σήμερα τα Ερευνητικά Κέντρα της χώρας υποβιβάζουν τη νομοθετική αυτή πρωτοβουλία σε μια σχετικά πρόχειρη προσπάθεια ανάδειξης των μεταρρυθμιστικών προθέσεων της κυβέρνησης υπό την πίεση του προεκλογικού κλίματος. Η προχειρότητα του νομοσχεδίου θα επηρεάσει, ωστόσο, σημαντικά τις συνθήκες στις οποίες θα κληθεί να δουλέψει το ερευνητικό δυναμικό της χώρας κατά τα επόμενα χρόνια. Είναι κρίμα ότι χάνεται ακόμη μια ευκαιρία όχι μόνο για τις βαθιές αναγκαίες τομές, αλλά και για κάποια στοιχειωδώς απαραίτητα θετικά βήματα.

* Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, διευθυντής Ινστιτούτου Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας (ΕΚΚΕ)